

# Рецензії

## ІНГАРДЕНІВСЬКІ ЧИТАННЯ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

**Studia Ingardeniana. – T. 1: Interpretacja tekstu literackiego / Red. I. Nabytowycz, T. Hundorowa, M. Ołdakowska-Kuflowa. – Lublin, 2009. – 214 s. – [TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. Oddział PAN w Lublinie. – Vol. IV].**

Двомовний українсько-польський збірник досліджень з теорії літератури “Studia Ingardeniana” (підtitул “Інтерпретація художнього тексту”), який вийшов під редакцією професорів І. Набитовича (Університет ім. Марії Кюрі-Скłodовської), Т. Гундорової (Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України) та М. Олдаковської-Куфльової (Католицький університет у Любліні) у серії “Тека” Комісії польсько-українських культурних зв’язків Польської Академії Наук (Люблінське відділення), став підсумком наукової співпраці трьох інституцій: власне Комісії польсько-українських культурних зв’язків ПАН, Закладу української філології Університету ім. Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні (UMCS) та відділу теорії літератури Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

“Studia Ingardeniana” складається з двох частин. Перша з них – “Інґарденівські проєкції у студіях художньої літератури”. Тут розглянуто різні аспекти застосування ідей феноменології Романа Інґардена для досліджень художньої літератури. Друга частина “Інтерпретаційні стратегії у студіях художнього тексту” має теоретико-прикладний характер і демонструє окремі аспекти й теоретико-методологічні підходи до інтерпретацій художнього тексту.

Галина Корбич (Познань) у статті “Тенденції зближення естетичного та історико-соціологічного видів пізнання у феноменологічних теоріях ХХ віку”, яка відкриває перший розділ, намагається простежити релятивність наукових категорій від початків виникнення феноменологічних і рецептивних теорій, їх концепційного коріння – до розгортання в літературознавчих практиках і створення на їх основі методологічних підходів. Вона наголошує, що, “попри радикальність рецептивних настанов, історичне і культурно-соціологічне

пізнання проникає в їхню герменевтичну замкненість, намічуючи нові перспективи розуміння співвідношень між естетичним і історичним, об’єктивним і суб’єктивним, внутрішнім і зовнішнім” (7), і доходить висновку, що “минуле ХХ сторіччя залишило у спадок гуманітаристиці справжнє розмаїття теоретичних концепцій. Як правило, більшість з них з’ясовує якусь одну грань культурного чи літературного життя. Але усі разом, перебуваючи на загальному науковому ґрунті, ці концепції взаємодоповнюються і взаємопроникаються, хоча нерідко й відмежовуються одна від одної” (16). Маженна Цизман із Торуня (“Про (не)можливість застосування Інґарденівської концепції складових елементів значення назви до досліджень персонажа”) зупиняється на проблемі: чи теорія складових елементів значення назовництва, сформульована Інґарденом, і надалі актуальна й чи може вона служити моделлю опису образу героя твору. Авторка статті намагається довести, що інґарденівську концепцію

як суто онтологічну не можна напряму застосувати до дослідження образу персонажа, оскільки в художньому творі спосіб його зображення регулюється літературними конвенціями та функціями, які виконуються під оглядом семантики художнього твору.

Ігор Набитович (Люблін) у публікації “Дослідження фрактальної природи *sacrum* у художньому тексті (Інґарденівська перспектива)” розвиває свою гіпотезу про те, що категорія *sacrum* (сакрального) – це фрактальна структура (тобто складається з подібних до себе підструктур), і, накладаючи на неї інґарденівські ідеї багат шарової будови художнього твору, зокрема, доходить висновку, що “гіпотеза фрактальної природи *sacrum*’у та ідей Р. Інґардена дає важливі перспективи використання й поєднання в літературознавчих дослідженнях, здавалося б, дещо відмінних концепцій герменевтичного кола Ф. Шляєрмахера та М. Гайдеґґера. За першою – неможливо зрозуміти частини тексту без розуміння цілісності, й навпаки, цілісність буде затемнена, якщо не звертатись до окремих частин. За другою – розуміння можливе через *перед*-розуміння, певний досвід, необхідний для інтерпретації. Тобто й у першому, й у другому випадку така фігура герменевтичного кола передбачає, що розуміння починається не з рівня *tabula rasa*. Ідея фрактальної природи *sacrum*’у гармонійно поєднує у собі й Шляєрмахерівське, і Гайдеґґерівське бачення герменевтичного кола, робить їх своєрідними двома взаємозв’язаними осями координат інтерпретації й розуміння виявів сакрального у художньому творі”. Ці ж теорії фрактальної природи сакрального “у поєднанні з Інґарденівською перспективою дослідження художнього твору як багат шарової системи, дають можливість побачити дуже широку перспективу дослідження категорії сакрального в художньому творі” (41).

Лукаш Врубель (Варшава) у статті “Інтенційність та референція. До феноменології жанрових форм” вивчає реляції між літературними творами та науковими дослідженнями у феноменології літератури Р. Інґардена. Людмила Тарнашинська з Києва (“Текст

як спроба виходу за межі самотності: модуси авторового оприявлення в креативному просторі феноменології Романа Інґардена”) намагається (за допомогою системи поглядів на літературу та специфіку пізнавальної стратегії Р. Інґардена) знайти “ключ” до трактування теми самотності/спілкування автора/читача, що оприявнюється через модуси темпоральності. Такий темпоральний зріз проблеми, на її переконання, дає можливість означити її як своєрідний комунікативний простір розгортання семантичних кодів, які конструюють пролонговане *квазі*-спілкування через текст. Перебуваючи в силовому полі феноменологічних інтенцій Р. Інґардена, дослідниця актуалізує й окреслює проблему екзистенційної самотності мистця і, відповідно, пропонує власну інтерпретаційну модель текстової комунікації. Згідно з цією версією, таке *квазі*-спілкування в символічному знаковому просторі, замінюючи авторові реальне спілкування із соціумом, приводить лише до бажаної ілюзії, що, своєю чергою, роздуває жадання слави, яка зрештою обертається екзистенційною самотністю та втратою відчуття власної ідентичності.

У “Генетичній природі роману й інтерпретації творів цього жанру” Микола Васьків (Кам’янець-Подільський) розглядає проблему визначення критеріїв, особливостей груп літературних творів, ключових для характеристики жанрів, і роману зокрема. Варіативність інтерпретацій романів порівняно із творами інших жанрів суттєво зростає, на думку автора, за рахунок таких романних іманентних рис, як поліфонізм, “щільність письма”, постійне корелювання романної проблематики з проблематикою сучасності. При інтерпретації романних текстів також дуже важливо враховувати, наголошує автор, такі особливості цього жанру, як новизна сюжетних мотивів і проблематики, герметичність витвореного романного світу, яка породжує реалістичність (але не обов’язково реалізм) зображення, романічність сюжету (існування любовних колізій), зосередженість на індивідуальності досвіду персонажів, на їхньому приватному житті, але взаємопереплетення цих приватних

доль дає панорамну картину суспільного життя й актуальної проблематики. У студії “Літературні умови для евокації метафізичної якості “граційності й легкості дівочого кружляння” на прикладі “Пана Тадеуша” Адама Міцкевича” Беата Романовська з Торуня здійснює формальний аналіз поеми, завдяки якому, на думку дослідниці, стає можливою художня декларація певного типу метафізичних якостей у цьому творі. Валентина Соболев (“Історична проза про Гадяцьку унію: спроба осмислення у світлі Інгарденівських ідей”) та Марта Замбжицька (“Повість Валерія Шевчука “У пащу дракона” в контексті Інгарденівської концепції часопростору літературного твору”) з Варшави демонструють можливості методологічних застосувань феноменологічних ідей до досліджень сучасної української прози.

Друга частина першого тому “*Studia Ingardeniana*” відкривається статтею Вікторії Дуркалевич (Люблін), у якій аналізуються деякі типи актуалізації тартуського тексту в межах польського дискурсу теорії літератури. Актуалізація тартуської моделі літературознавства аналізується тут на основі категорій первісної (до якої належать, між іншими, переклад, реферування, рецензування) та вторинної рецепції (що безпосередньо пов’язана з формулюванням окремих моделей семіотичної інтерпретації).

У дослідженні Тетяни Рязанцевої “*Chicotus caetera explicabit!*... (Людина доби Відродження в інтерпретації Александра Дюма)” розглянуто особливості інтерпретації образу “людини Відродження” в романах А. Дюма-батька “Пані де Монсоро” й “Сорок п’ять”. Увагу зосереджено на одному з головних героїв обох творів – “незвичайному блазневі” Шіко. Окреслюються шляхи та методи авторського “перетворення” реальної історичної особи на героя історичного роману. Дослідниця визначає підґрунтя психологічної вмотивованості дій персонажа й наголошує на правдивості у відтворенні мотивів і моделей поведінки, узагалі – емоційного світу людини XVI ст. у романах французького письменника. Розглядаються також особливості поєднання в образі Шіко

рис персонажів французької народно-карнавальної традиції (“блазня” й “чорта”) з типовими рисами героя романтичної прози. Спеціальну увагу приділено постаті блазня як фігурі “середньої тривалості” (Ф. Бродель), котра виступає своєрідним “поясненням” своєї доби (XVI ст.).

Ірина Барна-Шалата й Олег Шалата (Дрогобич) у своїй студії “Самобутність традиційного образу Макбета у перекладній інтерпретації Тодося Осьмачки” подають як лінгвістичний, так і літературознавчий моменти інтерпретації трагедії Шекспіра, характеризують цей твір на різних рівнях композиційної логіки, пропонують особливий погляд на дуалістичність образу Макбета в оригіналі та в перекладі Тодося Осьмачки. Як твердять автори статті, Т. Осьмачці вдалося достовірно перекласти всю багатогранність вокабуляру і значень славнозвісної “політичної” трагедії Шекспіра, її красномовний стиль та образність. Осьмаччин переклад, стверджують вони, який засвідчує самобутнє сприйняття, проникнення у творчі глибини автора і трагізм головного героя, чарує колоритом українських фольклоризмів та архаїзмів, адекватно віддзеркалює тонкощі діалогів і роздумів, інтерпретація яких семантично ємка й багатозначна. Тетяна Монолатій (Івано-Франківськ) у статті “Інтертекстуальна основа роману Йозефа Рота “Йов” досліджує парадигматику художнього показу єврейського життя у творі класика австрійської літератури. Авторка наголошує, що дискурсивна стратегія твору концентрується на кризі ідентичності східноєвропейського єврейства. Інтертекстуальні паралелі твору, зазначає літературознавець, відображають не лише авторську картину світу, а й відтворюють своєрідність єврейської культури, мислення, мітологій, демонструють художнє бачення єврейської картини світу періоду між двома світовими війнами.

Наталія Левченко (Харків) в “Екстраполяційних тенденціях Старого та Нового Заповітів у прозі Іоаннікія Галятівського” інтерпретує екстраполяцію Старого Заповіту на Новий Заповіт на рівні фігур і образів як одного з елементів чотиририсенсової біблійної герменевтики, яка структурувала поетику

<sup>1</sup> *Chicotus caetera explicabit* (лат.) – Шіко пояснить все інше.

української барокової прози. Дослідження детально ілюструється прикладами із творів української барокової гомілетики Галятовського. Лешек Мікрут (Люблін) у розвідці “Українські біси над Любліном” демонструє (на прикладі відомої люблінської легенди про Чортячу Лапу, яка виникла на польсько-українському пограниччі), як народна демонологія знаходить своє відображення в художній літературі. Інтердисциплінарне дослідження Івана Монолатія (Івано-Франківськ) “Проблематика міжетнічних стосунків у Галичині межі ХІХ–ХХ століть (на прикладі Франкових “Перехресних стежок” та Гольдemanових “Листів жидівського соціал-демократа про Україну)” вивчає особливості єврейсько-християнської амбівалентності в “пізноавстрійській” Галичині, для вивчення якої принциповими є ідеї українця Івана Франка, викладені в романі “Перехресні стежки” (1900), і мемуари єврейського політичного і громадського діяча Соломона Гольдельмана “Листи жидівського соціал-демократа про Україну” (1920-ті рр.). Автор доводить, що інтертекстуальність Франко / Гольдельман засвідчує важливий розрив із попередніми текстами про міжетнічні відносини в Галичині як автономної сутності, відокремленої від ідеології та історії. Інтертекстуальне читання І. Франка й С. Гольдельмана перетинає міждисциплінарні кордони й кидає виклик уявній самості жанру, показуючи, що ці два тексти та ідеї черпалися зі схожих ідеологічних джерел, незважаючи на чітке конфесійне розмежування на лінії християнин/юдей або на етнічних засадах українець/єврей. Марія Шимчишин (Тернопіль) у “Діалозі ідентичностей в оповіданні Марії Матіос “Апокаліпсис” здійснює деконструктивне прочитання твору, показуючи, як у цьому тексті дестабілізуються бінарності логоцентричної практики: єврейка/українець, удова/чужий чоловік, перелюб/природне бажання, карнавал/буденність. Дослідниця наголошує, що процес центрування маргінального не

означає його обов’язкової опозиції до децентралізованого. Суть в алтерних, відмінних аспектах, які розкриваються при пильній увазі до того, що нехтувалося. Така перспектива превалює в багатьох творах М. Матіос, і саме таким шляхом відбувається її авторська перебудова стереотипів мислення, сприйняття світу.

Завершує збірник стаття Ірини Бетко (Ольштин) “Проблема інтепретації архетипальних мотивів персони і тіні в українській постмодерній прозі (на прикладі вибраних творів Євгенії Кононенко та Оксани Забужко)”, у якій здійснено спробу проаналізувати окремі твори Є. Кононенко та О. Забужко в контексті юнгівської аналітичної (глибинної) психології. Особливу увагу дослідниця присвячує розгляду архетипних мотивів персони та тіні, які відіграють визначальну роль у процесі індивідуалізації, тобто її психічного та духовного розвитку.

Композиційно, отже, “Studia Ingardeniana” дає подвійну перспективу дослідження художнього тексту: з одного боку, накреслює теоретичні засади феноменологічного підходу до мистецького тексту, а з другого – демонструє на конкретних прикладах української, польської та інших європейських літератур, як такий феноменологічний підхід виправдовує себе в літературознавчих інтерпретаціях. Слід зауважити, що до кожної статті у збірнику додано анотації двома іншими мовами: до українських – польською та англійською, до польських – українською та англійською.

Проф. І. Набитович готує до друку другий том “Studia Ingardeniana”, який матиме назву “Поетика художнього тексту”. До цього компендіуму ввійдуть статті українською, польською та білоруською мовами, які було виголошено на спільній конференції “Studia Ingardeniana. Poetyka tekstu literackiego”, проведений Польською Академією Наук та Закладом української філології УМКС, що відбулася в листопаді 2010 року в Любліні.

*Отримано 9 грудня 2010 р.*

*Юрій Пелешенко  
м. Київ*

